

VINODOLSKI ZAKON I HRVATSKO SREDNJOVJEKOVNO DRUŠTVO

Tomislav Raukar

a) Uvod

Vinodolski zakon iz godine 1288. dragocjeni je spomenik hrvatskoga srednjovjekovlja, pa je već odavno s razlogom postao predmetom pažljiva proučavanja.¹ Od Antuna Mažuranića i njegova izdanja Vinodolskog zakona 1843.² do danas, u rasponu od jednog i pol stoljeća, historiografija je glaviniu svojega napora usmjerila prema pravnopovijesnom i društvenom tumačenju pojedinih pojmova i naziva u zakonu, ocrtavajući i na tom području svoje spoznajno napredovanje. Usporedo s tim temeljnim slojem istraživanja, Vinodolski zakon i društveno ustrojstvo Vinodola postavljeni su u komparativni odnos spram drugih statuta u društvenim zajednicama na kvarnerskom području, pa su i u tom drugom istraživačkom sloju postignuti vrijedni rezultati.³ Na taj je način stvorena pouzdana historiografska osnovica za još širi istraživački prostor – uključivanje Vinodolskog zakona i općenito društvenog ustrojstva u kvarnerskim općinama u širi pojam hrvatskoga srednjovjekovnoga društva, odnosno u cjelovito proučavanje društvenih zajednica na području hrvatskih zemalja u srednjem vijeku.

Pokušaj uključivanja Vinodolskog zakona i društvenog ustrojstva što se u njemu ocrtava u društvenotipološku ljestvicu hrvatskoga srednjovjekovlja osnovni je zadatak ovog priloga. On se sastoji od dva sloja: u prvome se sažimaju rezultati historiografije o Vinodolskom zakonu, u drugome se vinodolsko društvo uključuje u društvene značajke hrvatskoga srednjovjekovlja.

¹ O historiografiji o Vinodolskom zakonu: M. Kostrenčić, Vinodolski zakon, Rad JAZU 227, Zagreb 1923, 138 – 145; Nada Klaić, Što su kmetovi Vinodolskog zakona? Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest 4, Zagreb 1962, 25 – 32; bibliografski popis: L. Margetić, Iz vinodolske prošlosti Rijeke 1980, 263 – 273.

² Zakon vinodolski od leta 1280. (Priobćen od prof. Ant. Mažuranića), Iz Kola preštampan, s priloženim izgledom glagolskoga pisma u rukopisu, Zagreb 1843.

³ Nada Klaić, Društvena struktura kvarnerske općine u razvijenom srednjem vijeku, Krčki zbornik 2, 1971, 111-144; L. Margetić, Neka pitanja razvitka srednjovjekovnih liburnijskih općina, Dometi 6, 1974, 5-24; isti, Creske općine u svjetlu isprave od 5. listopada 1283. i pitanje kontinuiteta dalmatinskih gradskih općina, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 7, Zagreb 1975, 5 – 80; L. Margetić – P. Strčić, Senjski statut iz 1388. Senjski zbornik 12, Senj 1985 – 1987; isti, Krčki (vrbinski) statut, Krčki zbornik 10, 1988; usp. bibliografski popis: Margetić, Iz vinodolske prošlosti.

b) Vinodolski zakon i historiografija

Historiografsko napredovanje u proučavanju Vinodolskog zakona i vinodolskog društva moglo bi se sažeti u dvije glavne teze: a) postupno napuštanje doslovnog čitanja i tumačenja nekih ključnih pojmova u zakonu i b) postupno prevladavanje gledišta o naglim skokovima u razvoju vinodolskoga društva.

Historiografija je, razumije se, razmatrala cjelokupnu ljestvicu pojmova Vinodolskog zakona, ali ako bi se iz tog zbira nazivá trebao odabrati onaj koji je imao odlučnu važnost za stvaranje predodžbe o vinodolskom društvu, onda bi to bez dvojbe bio naziv kmet.⁴ Prema članu 5. i 75. Vinodolskog zakona, vinodolsko je društvo bilo sastavljeno od kmetova, plemenitih ljudi, popova i "inih vsakih ljudi".⁵ U tako određenoj strukturi društva neki su slojevi stanovništva bili društveno jasniji, naprimjer, *popi* (čl. 5) ili *ludi crikveni* (čl. 75), dok je drugima tek valjalo utvrditi njihov društveni položaj, među njima prije svega onoj skupini što je Vinodolski zakon naziva *kmeti*. Kako su se u historiografiji razvijala gledišta o vinodolskim kmetovima?

Objelodanjujući 1843. Vinodolski zakon, A. Mažuranić je u rječniku "rčih, koje bi mogle bit čitatelju manje poznate", dodanu na kraju priloga, istaknuo da je kmet Vinodolskog zakona "prosti poljodělac".⁶ Mažuranićevo određivanje pojma kmet održalo se u historiografiji, u gotovo nepromijenjenu društvenom značenju, više od jednog stoljeća, premda se takvu shvaćanju suprotstavljao i sam Vinodolski zakon, prije svega čl. 36, u kojemu je izričito izjednačen društveni i pravni položaj kmetova i svećenika u Vinodolu.⁷

U opsežnoj radnji o Vinodolskom zakonu iz 1923. M. Kostrenčić obraća malo pozornosti vinodolskim kmetovima. Ograničava se na zaključak da se u Vinodolskom zakonu "malo govori o dužnostima što ih imaju kmetovi vinodolski prema svojoj gospodi", ali njihov društveni položaj uopće ne određuje, očigledno ostajući u okviru Mažuranićeve teze o "prostom poljodělcu".⁸ Primjetni, pak, nesklad između takve predodžbe o vinodolskim kmetovima i njihove pravne izjednačenosti sa svećentvom nastoji prevladati zaključkom o pučkom podrijetlu vinodolskih popova.⁹

Nasuprot Kostrenčiću, M. Barada je u svojoj radnji o Vinodolskom zakonu iz 1952. iscrpniji i temeljitiji u razlaganju o društvenom ustrojstvu Vinodola, pa kmeto-

⁴ Vinodolski zakon spominje kmetove u članovima: 5, 17, 25, 31, 36, 50, 54, 73, 75 (prema izdanju u: Margetić, Iz vinodolske prošlosti, 114 – 147 [dalje: VZ]).

⁵ U čl. 5. se kaže da vinodolski knez i biskup, kada putuju vinodolskim kneštvom, mogu u svakom gradu uzeti za svoju prehranu stoku, i to "tako od skota kmetišćega tako od plemenitih ljudi tako od popi i od inih vsakih ljudi", dok se u čl. 75. ističe da knez s obzirom na kazne ima "pravdu i punu oblast tako zvrhu plemenitih tako zvrhu ljudi crikvenih i zverhu kmeti i zverhu vsih inih ljudi" (VZ, 118, 144).

⁶ Mažuranić, Zakon vinodolski, 45 – 46.

⁷ "Iošće: kmeti i popi od tatbi meju sobu imijete i zakon [...]" (VZ, 130).

⁸ Kostrenčić, Vinodolski zakon, 191.

⁹ Oslanjajući se na čl. 36. Vinodolskog zakona, Kostrenčić ističe da "popovi nijesu imali, pred kmetovima, bolji položaj", ali smatra da je to "donekle i razumljivo, jer su oni izašli iz sredine naroda kome su bili dušobrižnici, a njihova je kultura i obrazovanost bila često veoma čedna, te su oni među narodom u kom su živjeli bili primi inter pares" (isto, 194).

vima posvećuje zasebno poglavlje.¹⁰ Unatoč sustavnom i iscrpnom analitičkom postupku, Barada se u određivanju društvenog položaja vinodolskih kmetova, u biti, nimalo ne udaljuje od lapidarne teze A. Mažuranića iz 1843, dapače, još i pooštrava njezin temeljni društveni smisao. On ističe da su u Vinodolu "brojčano najjači, a društveno najniži sloj bili kmetovi", što je u skladu s autorovom tezom da su oni izravni izdanak ranosrednjovjekovnih serva. Tako shvaćajući vinodolsko društvo, ne smatra odviše važnim "što V. z. ne kaže, od čega su sve i koji su dio davali vinodolski kmetovi svom knezu", jer je "postojao prastari običaj, koji u vrijeme postanka V. z. nije ni dolazio u pitanje, pa nije ni zabilježen". Prema Baradi, dakle, "podavanja vinodolskih kmetova zastalno uglavnom odgovaraju podavanjima drugih kmetova u Hrvatskoj".¹¹ "Robovsko-kmeto podrijetlo" vinodolskih kmetova uvjetuje i njihov društveni položaj: oni su bili "knezu potpuno podređeni i ograničeni u pravima i slobodama", dapače, smatra Barada, čl. 17. pokazuje da čak "nisu imali prava seljenja (*liberae migrationis*), pa ni u granicama Vinodola", a pogotovu izvan njega.¹² Ali, nakon svega toga što je kmetove u Vinodolu postavilo u položaj krajnje feudalne eksploatacije, autor je, ipak, bio primoran zaključiti da su "uza sve to vinodolski kmetovi u mnogom bili ravnopravni ostalim stanovnicima Vinodola, koji nisu bili kmetovi".¹³

Ta je neprevladiva suprotnost u Baradinoj koncepciji o vinodolskim kmetovima bila nužnom posljedicom onog istraživačkog smjera u hrvatskoj historiografiji, od A. Mažuranića do M. Barade, koji se u razlaganju o vinodolskom društvu često oslanjao na strogo, shematizirano terminološko zaključivanje i pritom zanemarivao neke bitne društvene odrednice što ih je sadržavao sâm Vinodolski zakon, prije svega općinsko ustrojstvo Vinodola i njegova društvenog djelovanja. Zbog toga je, nakon što je Baradinom radnjom historiografija o vinodolskom društvu bila dovedena u istraživački bezizlazni položaj, nužno valjalo postaviti ključno pitanje: što su ustvari kmetovi Vinodola godine 1288?

Takvo je pitanje 1962, deset godina nakon Baradine monografije, na čelo svoje radnje postavila Nada Klaić, a na njezinu kraju još jedno: "kakvi su to 'kmetovi' koji umjesto *urbara* imaju svoje *statute*, a mjesto sela svoje općine, općinske činovnike i organizacije".¹⁴ Kakav bijaše plod tih, historiografski nužnih, pitanja?

Najsazetije kazano, neprimjeren njihovoj važnosti i autoričinu naporu. N. Klaić je u osnovicu svoje radnje postavila jasna i metodički točna načela istraživanja, pa je, naprimjer, upozorila na višeznačnost naziva kmet i općenito se suprotstavila termi-

¹⁰ M. Barada, Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu, Zagreb 1952, 46 – 52.

¹¹ Prema Baradi, to su kmetiske obveze što ih utvrđuju isprave s hrvatskog područja u zadarskom zaleđu iz XIV. st. ili Zadarski katastik iz god. 1421 – 1436. za kmetove na zadarskom teritoriju pod mletačkom vlašću: četvrtina plodova, honorancije i tlaka, tj. rad na alodijalu (*zgon*) (47 – 48); usp. S. Antoljak, Zadarski katastik 15. stoljeća, *Starine* 42, 1949, 371 – 417; T. Raukar, *Zadar u XV stoljeću, Ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Zagreb 1977, 166 – 182.

¹² "Ošće: niedan od kmet i od ludi općinskih ne more poiti prebivati v niednu erikav ni v niednu opatiju ili v molstir služiti ili se onde položiti za oharitelnika, ako nij s volu kneza i općine" (VZ, 122); usp. Kostrenčić, *Vinodolski zakon*, 195; Klaić, *Što su kmetovi*, 33 – 34.

¹³ Barada, n. dj., 51.

¹⁴ Klaić, *Što su kmetovi*, 49.

nološkom zaključivanju,¹⁵ ali je općeprihvaćena teza o kmetu kao "prostom poljodčetu" usmjerila autoricu prema sasvim suprotnom tumačenju koje je nužno bilo jednako prenaplašeno i, dosljedno tome, neprimjereno vinodolskom društvu XIII. stoljeća. Opterećenost historiografijom lijepo je izražena u njezinu pitanju: "imamo li pravo da na osnovu termina, koji se upotrebljava u Vinodolskom zakonu, nazovemo većinu stanovnika kmetovima?"¹⁶ Zbog toga zaključuje da "ne griješimo ako ustvrdimo da Vinodolski zakon regulira odnose između Frankopana i njihovih podložnika u Vinodolu, a da su ti podložnici *pučani*, stanovnici varoši ili gradova, a ne tipično agrarno stanovništvo, kmetovi. Nije prikladno da ih nazovemo kmetovima, jer tada [...] dolazi do pogrešnog izjednačavanja sasvim druge kategorije stanovnika s onom kmetova Vinodolskog zakona".¹⁷ Kada je tako u Vinodolski zakon i vinodolsko društvo XIII. stoljeća unijela pojam *pučani* kao oznaku za podložnički sloj, dakle, naziv što ga, doduše, poznaju vinodolska vrela, ali tek u XV. stoljeću, onda je morala odrediti značenjsku razliku između toga naziva i naziva kmet što ga sadržava Vinodolski zakon, da bi napokon zaključila da kmet "nije običan pučanin", odnosno da su vinodolski kmetovi "općinski funkcioneri".¹⁸ Nastojeći s razlogom prevladati shematizirano tumačenje naziva kmet, uobičajeno u dotadašnjoj historiografiji, N. Klaić je terminološkim zaključivanjem, što ga je željela izbjeći, stvorila vrlo složenu, upravo neuobičajenu, predodžbu o vinodolskom društvu, u kojemu su usporedo postojali *pučani* kao temeljni sloj stanovništva i *kmetovi* kao općinski službenici.

Koliko god je, dakle, istraživačko pitanje N. Klaić iz 1962. bilo nužnim preduvjetom daljnjem razvoju historiografije, toliko su predložena rješenja očitovala primjetni nedostatak: teško su se mogla uskladiti s predodžbom o vinodolskom društvu kakva se ocrta u Vinodolskom zakonu iz 1288. Ili, drugim riječima, društveno ustrojstvo Vinodola, predloženo u raspravi N. Klaić, moglo bi se prihvatiti samo onda kada bismo smjeli pretpostaviti da je tekst Vinodolskog zakona toliko nepotpun, a njegovi sastavljači, iz nama nepoznatih razloga, toliko površni, da u cjelini izostavljaju i nazivom izričito ne spominju temeljni društveni sloj, vinodolske pučane, i da, nasuprot tome, u članovima 5. i 75, umjesto njih uključuju općinske službenike – kmetove, što se nikako ne bi moglo smatrati prihvatljivim i metodički dopuštenim.

Očigledne suprotnosti u tumačenju naziva kmet, u rasponu od A. Mažuranića do N. Klaić nastojao je prevladati L. Margetić u svojim radovima o Vinodolu i Vinodolskom zakonu, prije svega u već spomenutoj monografiji iz 1980, vrlo jednostavnim postupkom – identifikacijom naziva kmet i pučanin, odnosno upotrebom složena naziva kmet-pučanin.¹⁹ Takav je postupak u sadržajnom pogledu sasvim prihvatljiv

¹⁵ Naziv *kmet* (iobagio) se, prema N. Klaić, "u literaturi i izvorima upotrebljava 1. u širem smislu, za oznaku podložnika uopće, bez obzira u kakvom je odnosu prema vlastelinu i 2. u užem smislu je kmet čovjek koji preuzima od gospodara ili vlastelina sesiju ili selište na obrađivanje i zbog toga je obvezan na neka podavanja i službe (u naturi, novcu ili radnoj snazi). Obveza je kmeta, dakle, prema vlastelinu individualna, i takav se odnos javlja u poljoprivredi" (isto, 32 – 33).

¹⁶ Na i. mj.

¹⁷ Isto, 41. Upotrebu naziva *pučanin* N. Klaić ovako objašnjava: "Premda se u Vinodolskom zakonu ne upotrebljava ni u jednom članku izraz pučanin ili puk, služit ću se tim terminom da označim stanovnike Vinodola u XIII. stoljeću" (isto, 34, bilj. 63).

¹⁸ Isto, 37, 44.

jer je društveni položaj kmeta iz Vinodolskog zakona bio više-manje jednak kasnijem položaju vinodolskih pučana, ali mu je nedostatkom činjenica da se ne temelji na nazivlju zakona.

Ako bismo na kraju saželi napor historiografije u proučavanju Vinodolskog zakona, mogli bismo zaključiti da predodžba o društvenom razvoju Vinodola, nasuprot onoj o pravno-povijesnim značajkama zakona, i dalje sadržava više otvorenih, nego pouzdano objašnjenih pitanja. Ni na današnjoj razvojnoj točki naše historiografije ne bi se moglo činiti sasvim suvišnim pitanje: kako je izgledalo i od čega se sastojalo društvo u Vinodolu prema zakonu iz 1288?

c) *Vinodolsko društvo i vinodolske općine*

Svaki pokušaj razlaganja o vinodolskom društvu u XIII. stoljeću, držim, mora uzvati dva osnovna metodička polazišta: prvo, da se istraživanje, pa unutar toga i sva terminološka rješenja, mora gibati u okviru što ga čini tekst Vinodolskog zakona i, drugo, da sâm njegov tekst ne sadržava iscrpne obavijesti o svim pojavama u vinodolskom društvu. U praksi to znači da praznine u društvenoj građi Vinodolskog zakona smijemo popunjavati u komparativnim postupcima, ali samo s najvećim oprezom, ne uključujući u svoje predodžbe o vinodolskom društvu takve elemente koji nemaju pouzdano uporište u tekstu zakona.

Na prvom mjestu valja ponoviti u historiografiji već poznatu, ali katkad i zanemaranu, činjenicu da Vinodolski zakon utvrđuje društveno i pravno ustrojstvo vinodolskih općina, pa je Vinodol potkraj XIII. stoljeća skup općinâ, s gradom u njihovu središtu, a ne feudalno, zemljišno vlastelinstvo.¹⁹ Dosljedno tome članovi 5. i 75. Vinodolskog zakona imenuju i nabrajaju društvene slojeve u vinodolskim općinama, što znači da utvrđuju cjelokupno društveno ustrojstvo općine, pa su u razlaganju o vinodolskom društvu potkraj XIII. stoljeća mjerodavni samo oni nazivi za pojedine kategorije općinskoga stanovništva što ih ti, a razumije se i drugi, članovi zakona sadržavaju. Proučavanje vinodolskog društva prema zakonu iz 1288. suočeno je, dakako, sa znatnim teškoćama, prije svega zato što Vinodolski zakon ne sadržava jednako iscrpno i jednako zadovoljavajuće obavijesti o svim pojavama i nazivima u njegovu tekstu. Tako je, naprimjer, nedovoljno određen onaj sloj vinodolskog stanovništva što ga članovi 5. i 75. nazivaju *ini vsaki ljudi* ili *vsi ini ljudi*, pa smo u njihovu

¹⁹ Obrazlažući takvo rješenje, L. Margetić ističe da "nema sumnje da se svi članovi Vinodolskog zakona u kojima dolazi naziv kmet mogu objasniti bez poteškoća ako se pod kmetom razumijeva pučanin, pa kako se i u kasnijim izvorima iz vinodolskog područja upotrebljavaju ta dva naziva – kmet i pučanin – stalno usporedo i naizmjenice za označavanje nepriviligiranog stanovništva, čini nam se da je i u Vinodolskom zakonu kmet označavao pučanina [...] (Iz vinodolske prošlosti, 163).

²⁰ Nada Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb 1976, 387; usp. Margetić, Iz vinodolske prošlosti, 162 – 163. Naziv *općina* u Vinodolskom zakonu značenjski je slojevit, ali bi se ipak smjelo zaključiti da po svom sadržaju uglavnom odgovara latinskim nazivima *comunitas* ili *comune*; i *općina* u Vinodolu i *comunitas* u Dalmaciji imaju dva osnovna značenja: a) zajednica ljudi i b) prostor te zajednice, kojemu je središte *grad* u Vinodolu, *civitas* u Dalmaciji, pri čemu je važno napomenuti da se značenje a) i b) u praktičnoj upotrebi veoma često prožimaju; o vinodolskoj općini: Kostrenčić, n. dj., 195 – 202; Barada, n. dj., 83 – 90.

objašnjavanju nužno upućeni na više-manje vjerojatne pretpostavke.²¹ Nasuprot tome, neki su drugi slojevi stanovništva u vinodolskim općinama društveno određeniji i, barem donekle, istraživački jasniji, pa tako i vinodolski *kmeti*. Valja, doduše, istaknuti da Vinodolski zakon ni o kmetovima ne sadržava sve obavijesti koje bi bile nužne za oblikovanje točne predodžbe o njihovu društvenom položaju, što znači i o društvenoj strukturi vinodolskih općina, ali se njihove temeljne društvene koordinate ipak mogu utvrditi.

Prije svega, vinodolski je kmet stanovnik općine, pa kmetovi čine osnovni sloj vinodolskoga društva. Kako Vinodolski zakon uopće ne poznaje naziv *pučani*, to taj naziv i ne smijemo upotrebljavati u analizi o vinodolskom društvu u onom razdoblju kada se zakon sastavlja. Ako smo dužni dosljedno poštovati nazivlje Vinodolskog zakona iz 1288, a samo je takav postupak metodički ispravan, onda izvorni naziv *kmeti* ne smijemo zamjenjivati, kronološki kasnijim, nazivom *pučani*.²² Uvažavanje izvornog naziva iz 1288, razumije se, istodobno znači i to da moramo što točnije odrediti društveni sadržaj svakoga naziva, pa je upravo u takvu postupku korisno terminološko rješenje kmet-pučanin: vinodolski kmet iz 1288. po svojem je društvenom položaju uglavnom jednak vinodolskom pučaninu XV. stoljeća, što znači da se u tom vremenskom rasponu i nazivlje u Vinodolu razvija i postupno mijenja, a time nužno i neki slojevi njegova društvenog sadržaja.

Zaključak o kmetovima kao temeljnom sloju stanovništva u vinodolskoj općini u uskoj je vezi s pitanjem o njegovoj gospodarskoj osnovici. Ne bismo pogriješili kada bismo vinodolske kmetove nazvali agrarnim slojem stanovništva, jer su u Vinodolu zemljoradnja i stočarstvo nužno morali biti glavnom privrednom djelatnošću većine stanovništva u općinama, odnosno gradovima, premda smijemo utemeljeno pretpostaviti da se kmet nije bavio samo zemljišnom proizvodnjom, ali u tom slučaju valja imati na umu da takav zaključak sadržava i otvorena pitanja o kojima u znatnoj mjeri ovisi naš pogled u strukturu vinodolskoga društva. Tako se, naprimjer, u članu 66. Vinodolskog zakona spominju pastiri i orači *vani iz grada*,²³ što otvara više pitanja: tko su *pastiri i orači* izvan grada? pripadaju li općini i njezinu stanovništvu ili se nalaze izvan njezina opsega? Izričaj člana 66: *vani iz grada*, po svojoj prilici upućuje na agrarno/stočarsko stanovništvo, različito od onoga u članovima 5. i 75, prije svega različito od kmetova, dakle na stanovništvo izvan gradskog naselja općine, ali – da li i izvan prostornog okružja općine, odnosno grada, izvan njegova agrarnoga područja ili *imanja* (imene), kako to kaže član 3. zakona?²⁴ Ukratko: poklapaju li se ili

²¹ Prema Kostrenčiću, "bit će to poimence općinski ljudi čl. 17. zatim, 'pastiri, orači i ini ljudi dobra glasa vani iz grada' u čl. 67. [umjesto: 66: 'T. R.]" (n. dj., 190), što znači da član 66. sadržajno uključuje u članove 5. i 75; Barada ih, pak, drži strancima (*hospites*) u Vinodolu (n. dj., 57); N. Klaić, s druge strane, upravo u njima vidi pučane, smatrajući da se "lako može razabrati da su ini ljudi svi oni koji nisu plemeniti, popovi i kmetovi, dakle obični pučani" (Što su kmetovi, 31, bilj. 49).

²² Najnoviji rad, posvećen vinodolskim kmetovima, L. Margetić završava zaključkom da su "kmetovi nepriviligirano stanovništvo Vinodola, koje živi organizirano u svojim općinama" (Noviji pogledi na stariju povijest Vinodola, Krka i Senja, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta "Vladimir Bakarić" u Rijeci 9, Rijeka 1988, 18), što u cjelini smatram opravdanim.

²³ VZ, 142 – 143.

²⁴ Isto, 118 – 119; Barada, n. dj., 85.

razlikuju društvenim opsegom član 66, s jedne, i članovi 5. i 75, s druge strane? Nisu li pastiri i orači *vani iz grada* iz člana 66. uključeni, kako drži Kostrenčić, u pojam *ini vsaki ljudi* ili *vsi ini ljudi* u članovima 5. i 75?²⁵ Odgovori na ta, nimalo sporedna, pitanja ne bi se mogli smatrati pouzdanima, pa takve nejasnoće otežavaju stvaranje, u svim pojedinostima određene, predodžbe o strukturi društva u Vinodolu potkraj XIII. stoljeća.

d) Nagli prijelom ili duga trajanja?

U takvim okolnostima preostaje samo jedan istraživački postupak: pokušaj utvrđivanja temeljne sustavnosti u terminološkoj raznolikosti što je očituju Vinodolski zakon iz 1288. i vinodolska građa XV. stoljeća. Ako strukturu vinodolskoga društva ne možemo točno objašnjavati u svim pojedinostima jer su neki nazivi nedovoljno određeni, onda je nužno uvrstiti osnovna društvena značenja najvažnijih naziva u Vinodolskom zakonu, da bismo na taj način dobili pouzdano uporište zaključivanja o društvenom razvoju u srednjovjekovnom Vinodolu. Učinimo to barem u obliku deset prethodnih teza.

1) U prvom redu valja odrediti društveni sadržaj pojma kmet: to je opći naziv za svakog podložnika, bez obzira na pravni i društveni opseg podložništva, koji je nastanjen kao obradivač na tuđem zemljištu.²⁶ Takvo značenje ima naziv kmet Vinodolskog zakona: on jest podložnik na zemljištu koje pripada krčkim knezovima, ali nije i tipični podložnik na kmetskom selištu koje dobiva od feudalca, između ostaloga i zbog toga što je on u isti mah osobno slobodni pripadnik vinodolske općine, odnosno, točnije, vinodolskoga grada, dakle one društvene zajednice koja je sama po sebi nespojiva s pojmom feudalnog vlastelinstva.²⁷

2) Takav vinodolski podložnik, kmet, suprotstavljen je u Vinodolskom zakonu *plemenitim ljudima*. Ako bismo iz društvenog sastava vinodolske općine, kako ga određuju članovi 5. i 75. Vinodolskog zakona, izdvojili onaj sloj koji je najmanje sporan (popi) i onaj koji je najmanje jasan (*ini vsaki ljudi*), preostali bi *kmeti* i *plemeniti ljudi*. Ta se dva sloja svakako razlikuju društvenim položajem u općini, ali Vinodolski zakon, nažalost, ništa ne kaže o kriterijima njihova razlikovanja.

3) U članu 32. zakona, u kojem se određuje nasljedno pravo u Vinodolu, ističe se da su baštinici imanja dužni činiti *vsu službu onu ku esu imili služiti dvoru otci i matere nih*.²⁸ Zakon ni o tome ne govori iscrpnije i ne objašnjava od čega se ta *služba* sastojala. Smijemo li, ipak, pretpostaviti da su *služba* feudalcu, krčkom knezu, bilo da je riječ o nekim podavanjima ili o kakvoj radnoj obvezi, i oslobađanje od nje bili

²⁵ Kostrenčić, n. dj., 190.

²⁶ To se, uglavnom, poklapa s definicijom N. Klaić o kmetu "u širem smislu" (Što su kmetovi, 32). Kriterij podložništva i osnovica nazivu kmet jest tuđe zemljište. To potvrđuju, naprimjer, zadarske reformacije koje razlikuju dva sloja distrikturnog stanovništva na zadarskom otočju: a) otočanin (*insulanus*) koji ima "suum proprium terrenum" i b) otočanin, odnosno težak/kmet (*villanus*) "qui in insula sedet super territorium alicuius civis Jadrae" (Raukar, n. dj., 148).

²⁷ O pravu vinodolskoga stanovništva na obrađivanu zemljištu usp. Margetić, Iz vinodolske prošlosti, 164 - 165.

²⁸ VZ, 128.

kriterijem plemenitosti?²⁹ Na takvo rješenje upućuju i kasnija vrela: senjski statut iz 1388. i vinodolske isprave XV. stoljeća, u kojima se društvene razlike temelje upravo na razlikama u opsegu obveza, premda takve usporedbe valja vršiti vrlo oprezno.

4) Je li se naziv kmet (u "užem smislu") upotrebljavao u Vinodolu već u XIII. stoljeću, odnosno je li već tada u njemu bilo kmetova na kneževskim ili crkvenim posjedima (selištima), ne može se utvrditi, jer o tome nema podataka, pa bismo mogli samo pretpostavljati, što nije potrebno, ali dva stoljeća kasnije, u sredini XV. stoljeća, takva je slojevitost u društvenom položaju podložnika, pa po tome i slojevitost u značenju istoga naziva (kmet), zasvjedočena. Na crkvenim posjedima u Vinodolu (pavlini samostan u Crikvenici, crkva Sv. Marije kod Novoga) sjede *kmeti crikveni* koji su vlasniku zemljišta obvezni na *vsu službu*.³⁰ Ali, naziv kmet se u Vinodolu u XV. stoljeću istodobno upotrebljava i u općem značenju podložnika što ga poznaje Vinodolski zakon, dakle za pripadnika vinodolske općine, kako je u historiografiji već odavno dobro poznato.³¹

5) Oba značenjska sloja naziva kmet, u Vinodolskom zakonu i u vinodolskim ispravama XV. stoljeća, prije svega su oznaka društvenog položaja za glavninu vinodolskoga stanovništva, ali se u nazivu *plemeniti ljudi* Vinodolskog zakona već naslućuju i neke protostaleške značajke. Premda ne možemo sasvim pouzdano kazati od čega se sastojala "plemenitost" 1288, ipak se u razlici nazivâ: kmetovi > plemeniti ljudi, očituju prvi znakovi društvenog izdvajanja "plemenitih".

6) U XV. stoljeću društveno oblikovanje u Vinodolu primjetno je uznapredovalo. Kako je dobro poznato, knez Nikola Frankapan u siječnju 1428, u sporu između Bribiraca i pavlinskog samostana Sv. Marije u Crikvenici, odlučuje da su *pl'čane brebir'ski* dužni plaćati porez (trgovinu) samostanu, a *vlastele brebirski* od takva plaćanja oslobođeni.³² Ti nazivi već imaju staleško značenje, pa ta isprava dokazuje da je u prvoj polovini XV. stoljeća, stoljeće i pol nakon Vinodolskog zakona, unutar bribirskoga/vinodolskoga društva sazrela svijest o staleškoj pripadnosti. Umjesto razlike: kmetovi > plemeniti ljudi (1288), oblikovala se nova: pučani > vlastela (1428). Ako smo za plemenite ljude Vinodolskog zakona mogli samo pretpostavljati da su se

²⁹ Prema Kostrenčiću, plemeniti ljudi su "kneževski službenici" (n. dj., 188), dok su Baradi oni "posjednici vlastitih zemalja, sa kojih knezu ne daju dohodak" (n. dj., 55). N. Klaić, oslanjajući se i na građu XV. st., ističe da "plemenit čovjek" u Vinodolu nije opterećen nikakvim podavanjima i službama" (Vinodolsko društvo na početku XVII stoljeća, Vjesnik Historijskog arhiva Rijeka i Pazin XVII, 1972, 204), a L. Margetić smatra da su plemenitima "bile sve one osobe koje su obavljale neku ugledniju službu za kneza i one čija se 'plemenitost' sastojala u tome što ih je knez oslobodio kmetskih podavanja" (Vinodolski zakon, Novi Vinodolski 1987, 10). Valja istaknuti da je posjedovanje vlastita zemljišta, na što upozorava Barada, uistinu vrlo važna pojava u hrvatskom srednjovjekovnom društvu. Vlastito zemljište, doduše, ne mora uvijek biti podlogom staleškom izdvajanju, pa može biti samo kriterijem razdvajanja unutar neplemićkog stanovništva (v. bilj. 26), ali je, ipak, sigurno da bi ta pojava bila izvanredno važna kada bismo mogli dokazati da su neki stanovnici vinodolskih općina, u trenutku kada se potkraj XIII. stoljeća donosi Vinodolski zakon, doista posjedovali vlastito zemljište, nad kojim krčki knez nije imao vrhovno vlasništvo. Nažalost, za takav zaključak M. Barade u vrelima nema uporišta.

³⁰ Đ. Š u r m i n, Hrvatski spomenici I, MH-JSM VI, Zagreb 1898, 186 (1450), 223 (1460), 257 (1470); te primjere navodi i Barada, n. dj., 46.

³¹ Grobničani su 1457. "kmeti grobnički" (isto, 211); Klaić, Što su kmetovi, 33; Margetić, Noviji pogledi, 16 – 17.

³² Isto, 128 – 129; Barada, n. dj., 62.

od kmetova razlikovali oslobađanjem od obvezâ, bibrirska isprava iz 1428. dokazuje da se društvena izdvojenost *vlastele* oživotvoruje u njihovu oslobođenju od plaćanja poreza, dakle, boljim društvenim položajem u općini.

7) U takvu razvoju društvenoga nazivlja u Vinodolu napose je zanimljiv pomak: kmetovi > pučani. Dok je naziv kmet, kako je istaknuto, prije svega opća oznaka društvenog položaja podložničkog stanovništva, naziv pučani ima staleško značenje. U trenutku kada je u Vinodolu prvi put zasvjedočen (1428), taj je naziv posve uobičajen na istočnom Jadranu. Na kvarnerskom se području pojavljuje ranije nego u Vinodolu, pa senjski statut iz 1388. jasno razlikuje plemića (*nobilis*) od pučanina (*popularis*), što dokazuje da je u Senju već potkraj XIV. stoljeća društvo bilo staleški podijeljeno.³³ Razumije se, u komunalnim društvima u Dalmaciji takva je podjela kronološki još starija i društveno izrazitija.³⁴ Osnovne smjernice društvenog razvoja u Vinodolu, pa i nazivlja u kojemu se te smjernice zrcale, dakle, sastavni su dio općih društvenih procesa na istočnom Jadranu, ali vinodolsko društvo u tom zajedničkom gibanju ipak pokazuje izrazite posebnosti.

8) Prije svega, kako je istaknuto, naziv kmet se u XV. stoljeću i dalje upotrebljava za stanovnika vinodolskih općina. Moglo bi se kazati da se u Vinodolu prožimaju: a) tradicionalno nazivlje Vinodolskog zakona (kmetovi) i b) staleško nazivlje, uobičajeno u svim gradskim društvima na istočnom Jadranu (pučani). U praktičnoj upotrebi, što znači i u društvenoj svijesti vinodolskog stanovništva, naziv *kmet* je običniji, češći, pa općenito prevladava nad nazivom *pučani*.

9) Takvu je odnosu više razloga, a među njima najvažnija činjenica da naziv kmet i na frankapanskim posjedima u XV. i XVI. stoljeću sve češće označava pravoga podložnika na selištu. Modruški urbar sastavlja 1486. Bernardin Frankapan za modruško vlastelinstvo, pa su sela i kmetovi glavni pojmovi koji određuju osnovicu feudalčevih prihoda.³⁵ Upravo ta društvena razina naziva kmet na izmaku srednjega vijeka sve više prevladava, stežući prostor i društvene mogućnosti za izrazitiju upotrebu naziva pučani. U takav se razvoj potpuno uklapa i druga činjenica: od XVI. stoljeća i sâm naziv kmet u vinodolskim općinama postupno mijenja društveni sadržaj. U stoljeću, u kojemu u Vinodolu nastaju *urbari*, naziv kmet je sve više dobivao oznaku pravoga podložnika, položaj kmetova postupno se pogoršavao, ili, drugim riječima: naziv kmet XVI. stoljeća bliži je, po društvenom sadržaju, nazivu kmet iz modruškog urbara 1486, nego nazivu kmet iz Vinodolskog zakona 1288.³⁶ To, ustvari, znači da se u kasnosrednjovjekovnom Vinodolu nisu razvili takvi društveni preduvjeti kakvi bi bili nužni za širu i, napokon, prevladavajuću upotrebu naziva pučani u svakodnevici općine.

10) Nazivi *kmet* i *pučanin* za stanovnika vinodolskih općina osciliraju, dakle, na izmaku srednjega vijeka oko njihova društvenog sadržaja, pri čemu se očituje

³³ Klaić, Društvena struktura; Margetić-Strčić, Senjski statut, pogl. Senjska općina i senjski plemići, 28 - 39.

³⁴ Klaić, Povijest Hrvata, 154 - 168; T. Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću, Historijski zbornik XXXIII - XXXIV, 1980 - 81, 180 - 183.

³⁵ R. Lopašić, Hrvatski urbari, I, MH-JSM V, Zagreb 1894, 27 - 34; Nada Klaić, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine, Zageb 1972, 344 - 350.

³⁶ Klaić, Vinodolsko društvo, 221.

usmjeravanje prema pogoršavanju društvenog položaja podložničkog stanovništva i, dosljedno tome, prema većoj upotrebnoj proširenosti naziva kmet. To pokazuje da je razvoj vinodolskoga društva, od Vinodolskog zakona 1288. do XVI. stoljeća, bio spor, postupan, bez naglih skokova i neočekivanih promjena. Nazivlje i njihov društveni sadržaj mijenjaju se u Vinodolu u dugim trajanjima, u usporednim, često i protuslovnim, procesima.

e) Društvo i razine vladanja

Pokušaju uključivanja Vinodola u društvenotipološku ljestvicu hrvatskih zemalja u srednjem vijeku ishodištem može biti pitanje: kakva je bila uloga političke vlasti, od feudalne do kraljevske, u oblikovanju društvenih zajednica u hrvatskom srednjovjekovlju? odnosno: što uvjetuje tipološku raznolikost u strukturi hrvatskoga srednjovjekovnog društva?

Vinodolski zakon je 1288, kako se ističe u njegovu uvodu, sastavljen na poticaj vinodolskih ljudi, odnosno vinodolskih općina, ali njegov tekst istodobno odražava i interese krčkih knezova, što znači da Vinodolski zakon kodificira vinodolsko običajno pravo uz, svakako odlučujuću, suglasnost feudalca. U oblikovanju vinodolskoga društva feudalna je vlast bila važnim činiteljem. Ali ta pojava nije obilježavala samo vinodolski dio krčkoga kneštva, nego i druga područja krčkoga vladanja, pa i Senj. Ako su vinodolske općine po urbanom ustrojstvu bile *kastra*, naselja okupljena oko feudalnog kaštela, Senj je od druge polovine XII. stoljeća bio *civitas*, biskupsko sjedište, ali je, unatoč tome i senjsko društvo, kakvo upoznajemo u senjskom statutu, također bilo staleški podijeljeno prije svega razlikama u opsegu tereta: *plemici* (nobles) oslobođeni su osobnih obveza i dijela poreza prema gradu, odnosno knezu, dok su *pučani* (populares) opterećeni upravo osobnim obvezama spram krčkih knezova.³⁷

Senjska općinska organizacija primjetno je razvijenija od one u vinodolskim općinama, pa je, dosljedno tome, i senjsko društvo mnogo jasnije staleški određeno, što je bio plod razlika u stupnju gospodarske i društvene razvijenosti između Senja i Vinodola. Senj nije samo *civitas*, nego i važno gospodarsko središte, svakako najvažnije na dijelu istočnojadranske obale od Rječine do Zrmanje.³⁸ Ali, ni gospodarska uloga Senja, ni razvijeno društvo ne mogu prevladati činjenicu da je grad smješten unutar ozračja krčkoga vladanja. Kao ni susjedna Rijeka pod Devinskima i Walsevcima, tako ni Senj pod krčkim knezovima ne izmiče djelovanju feudalne vlasti i društvenim ograničenjima što ih takav položaj neizbježno donosi.³⁹

³⁷ Već se u čl. 1. Senjskog statuta kaže da su senjski plemići oslobođeni "ab omni et qualibet angaria, grauamina et tributo et quavis factione", za razliku od senjskih pučana koji su opterećeni obvezama spram krčkoga kneza, naprimjer, u čl. 96, u kojem se kaže da "si Magnificus dominus noster aut domina comitissa seu eorum filii, sunt ituri per mare per dominium eorum, ciuitates aut insulas: ciues Segnienses tenetur eos ducere usque ad locum ad quem uadant tantum" (Margetić-Strčić, Senjski statut, 53, 61); usp. Klaić. Društvena struktura kvarnerske općine.

³⁸ M a g d i ć, Topografija i poviest grada Senja, Senj 1877; Margetić-Strčić, Senjski statut, A. Senj u XIII i XIV stoljeću, 1 - 16.

³⁹ Povijest Rijeke, g. urednik D. Klaić, Rijeka 1988, pogl. IV, Uspon Rijeke do XV stoljeća, 77 - 104.

Upravo to djelovanje feudalne vlasti na razvoj društva i jest jedan od ključnih činitelja koji kvarnerske općine razlikuje od dalmatinskih gradova, u kojima su se u dugotrajnim procesima razvila tipična komunalna društva srednjovjekovlja. Za razliku od kvarnerskih općina, gdje kriterij plemenitosti ovisi ponajprije, premda ne isključivo, o feudalcu, dakle o političkom faktoru koji se nalazi *izvan* društvene zajednice, u dalmatinskim gradovima pripadnost plemićkoj klasi isključivo proizlazi iz društvenih procesa koji postupno sazrijevaju *unutar* same komune.⁴⁰ Razumije se, ni u razlaganju o kvarnerskim općinama ne valja zanemariti unutrašnje, izvanfeudalne preduvjete staleškog razlikovanja, premda ih, naprimjer, u Senju mnogo jasnije naslućujemo (razvoj trgovine!) nego u vinodolskim općinama, ali je, unatoč tome, postojanje feudalne, izvankomunalne vlasti u njima glavna odrednica društvenotipoloških razlika. Korijenje takvim razlikama nalazi se u ranosrednjovjekovnom, protokomunalnom razdoblju na istočnoj obali Jadrana.

Gradovi koji su ulazili u pojam bizantske Dalmacije uglavnom su posjedovali ili materijalni ili, slikovito kazano, misaoni kontinuitet s kasnoantičkom epohom, pa su već u ranom srednjem vijeku očitovali visoku razinu društvene zasebnosti.⁴¹ Na početku XII. stoljeća protokomunalna društva ulaze u političku/dinastičku orbitu Arpadovića i koliko god su u razdoblju komunalnog sazrijevanja, otprilike između 1100. i 1350, često bila u procijepu između vladara s kopna i Mletačke Republike, ipak je kraljevska vlast bila važnim osloncem njihova razvoja, onaj, doduše, prostorno daleki, ali u političkim odnosima na Jadranu ipak nazočni okvir, unutar kojega su mogli nesmetano sazrijevati protokomunalni plodovi. Jer, u trenutku kada se oko godine 1200. i u zaleđu gradova od Zadra do Splita pojavljuju moćni feudarci, naprimjer, knez Domald i, prije svih, Bribirci, komunalna su društva već toliko razvijena, i politički i ekonomski, da se feudalac, doduše, može nametnuti gradu kao knez ili potestat, ali više ni na koji način ne može utjecati na proces staleškog određivanja društvenih klasa, što je za naše razlaganje ovdje od iznimne važnosti.⁴²

Sažimajući, dakle, čitavo razdoblje između 1100. i 1400, bilo bi opravdano zaključiti da su se gradska društva mogla nesmetano razvijati i iskazati najvišu razinu zasebnosti samo na onim dijelovima hrvatskog prostora gdje se protokomunalnoj predigri, s visokom razinom gospodarske i društvene razvijenosti, mogao dodati izravni utjecaj vladara i gdje feudalno djelovanje nije moglo dopirati do same osnovice društvenih odnosa.

Tek se u toj svjetlosti može objasniti i društveni položaj kraljevskih gradova u srednjovjekovnoj Slavoniji. Dok su se dalmatinski gradovi oslanjali na protokomunalnu osnovicu, a u nekim kriznim razdobljima, naprimjer, u 20-im godinama XIV. stoljeća, oni su, dapače, mogli kontinentalnom zaleđu suprotstaviti i političku moć

⁴⁰ Klaić, *Povijest Hrvata*, 154 – 168; Raukar, *Komunalna društva*; J. Lučić, *Povijest Dubrovnika od VII stoljeća do godine 1205*, Zagreb 1973, 113 – 133; N. Klaić - J. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409*, Zadar 1976, 149 – 246; L. Steindorff, *Stari svijet i novo doba. O formiranju komune na istočnoj obali Jadrana*, Starohrvatska prosvjeta, s. III, sv. 16, Split 1987, 141 – 152.

⁴¹ M. Kostrenčić, *Postanak dalmatinskih sredovječnih gradova*, Šišićev zbornik, Zagreb 1929, 113 – 120; Margetić, *Creske općine*, 34 – 69; Klaić-Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 51 – 74; M. Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 1976, 253 – 264.

⁴² Klaić, *Povijest Hrvata*, 407 – 450.

Mletaka, dotle su kraljevski gradovi u međurječju u svemu ovisili o djelotvornosti panonskog vladara.⁴³ Činjenica, pak, da su slavonski gradovi bili nove tvorbe, bez protokomunalnog preludija, očitovala se i u kolektivnom cenzusu varoši vladara, koja je u Gradecu iznosila 40 maraka, ali je istodobno kraljevska zaštita, u okrilju koje su se razvili, onemogućila bilo kakav utjecaj feudalne vlasti na razvoj društvenih staleža, čak i u razdoblju kada i najistaknutije varoši, kao zagrebački Gradec i Varaždin, dolaze u prvoj polovini XV. stoljeća pod vlast Talovaca ili Celjskih.⁴⁴

Zaključimo: kvarnerske općine, komunalna društva u Dalmaciji i kraljevski gradovi u Slavoniji jasno su oblikovana tipološka područja gradskih društava u hrvatskom srednjovjekovlju.

f) Društvo i kodifikacija

Koliko god je prožimanje vlastite razvojne podloge s djelovanjem kraljevske i feudalne vlasti uvjetovalo primjetne posebnosti u vrstama gradskih društava, ipak im je svima bila zajedničkom nužnost udruživanja ljudi i težnja za kodifikacijom društvenih odnosa koji su članovima zajednice pružali sigurnost postojanja. Na taj način se u strukturi hrvatskoga srednjovjekovnoga društva stvarala ljestvica organizacijskih oblika na različitim razinama društvenog razvoja, pri čemu je svaka zajednica, od osnove koju tvore seoske općine do razvijene lepeze gradskih društava, pokazivala živo nastojanje prema kodifikaciji vlastite sigurnosti. Upravo je ta fundamentalna težnja spajala tako različita društva kao što su, naprimjer, seoske zajednice u vranjskom distriktu, kojima Venecija 1454. potvrđuje običajno pravo,⁴⁵ i razvijena gradska društva na istočnojadranskoj obali.

U tako određene društvene smjernice na području hrvatskih zemalja u srednjem vijeku Vinodolski zakon se uključuje ranom kodifikacijom društvene zasebnosti. Kao najstariji spomenik sa sustavno izloženim pravnim odredbama, pisan hrvatskim jezikom, Vinodolski zakon nastaje u istom stoljeću, u kojemu se donose rani pravni spomenici u dalmatinskim gradovima, kao što su kapitulari Splita i Trogira ili dubrovački i korčulanski statut.⁴⁶

Odredbe Vinodolskog zakona odražavaju nadmoć feudalne vlasti, ali u isti mah čuvaju i glavne značajke općinske organizacije. U svim važnijim zbivanjima u Vinodolu vlast kneza bijaše odlučujuća: skupštine se u vinodolskim općinama nisu mogle održavati bez nazočnosti kneževa čovjeka, knez je imao sudsku vlast nad svim stanov-

⁴³ Isto, 292 – 306, 531 – 543.

⁴⁴ I. Kampuš – I. Karaman, Tisučletni Zagreb, Zagreb 1984, 36 – 64; Nada Klaić, Povijest Zagreba I, Zagreb 1982; ista, Zadnji knezi Celjski v dežetah sv. krone, Celje 1982; T. Raukar, Grofovi Celjski i hrvatsko kasno srednjovjekovlje, Historijski zbornik XXXVI, 1983, 113 – 140; J. Adamček, Sukobi grada Varaždina i varaždinske vlastele u XVI. i XVII. stoljeću, Varaždinski zbornik 1181 – 1981, Varaždin 1983, 233 – 234.

⁴⁵ T. Raukar – I. Petricioli – F. Švelec – Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom 1409 – 1797, Zadar 1987, 49 – 52.

⁴⁶ Statut grada Splita, Split 1985, uredio: A. Cvitanić; Statut grada Trogira, Split 1988, Predgovor (A. Cvitanić); H. Sirotković – L. Margetić, Povijest države i prava naroda SFR Jugoslavije, Zagreb 1988, 62 – 74.

nicima Vinodola, njemu su pretežno pripadale sudske kazne i, napokon, on je bio vrhovni gospodar Vinodola i njegovih zemalja,⁴⁷ ali je, uza sve to, ispod sloja feudalne vlasti općina bila neposredni okvir društvene svakodnevice u Vinodolu.

Upravo tu činjenicu valja smatrati najdragocjenijom baštinom Vinodolskog zakona iz 1288. U slijedu naraštajâ vinodolski je čovjek, okupljen u općinama, živio na tom dijelu našega prostora, pa je Vinodolski zakon svjedočanstvo o njemu, a ne o kneževskoj vlasti, koliko god ona bila utjecajna, svjedočanstvo, dakle, o jednom isječku njegova trajanja.

Zusammenfassung

DAS GESETZ VON VINODOL UND DIE KROATISCHE GESELLSCHAFT IM MITTELALTER

Tomislav Raukar

Der vorliegende Beitrag besteht aus zwei Teilen: in dem ersten faßt der Verfasser die bisherigen Forschungen über das Gesetz von Vinodol in der kroatischen Geschichtsschreibung zusammen und bewertet sie, und in dem zweiten versucht er die mittelalterliche Gesellschaft in Vinodol in der gesellschaftlich-typologischen Skala des Mittelalters unterzubringen.

In dem Kapitel "Das Gesetz von Vinodol und die Historiographie" wird auf zusammenfassende Weise die Entwicklung der historiographischen Betrachtungsweisen des selbstverständlich wichtigsten Begriffs in dem Gesetz von Vinodol, nämlich die Bezeichnung *kmet*, und zwar von A. Mažuranić (1843) über M. Kostrenčić (1923), M. Barada (1952) und Nada Klaić (1962) bis L. Margetić (1988) verfolgt und der Verfasser kommt zur Schlußfolgerung, daß es in unserer Vorstellung von der Gesellschaft in Vinodol Ende des 13. Jhs. auch weiterhin offene Fragen gibt.

In dem Kapitel "Die Gesellschaft von Vinodol und die Gemeinden von Vinodol" wird die Meinung vertreten, daß die in dem Gesetz von Vinodol enthaltenen Benennungen beibehalten werden sollten und demzufolge auch die Benennung für die Mehrzahl der Einwohner in Vinodol für die nur die Benennung "*kmet*" (Fronbauer) für berechtigt gehalten wird.

In dem Kapitel "Plötzlicher Umschwung oder langes Dauern?" wird die Struktur der Gesellschaft in der Gemeinde von Vinodol durch die Entwicklung der Bezeichnungen (*kmet*, *pučani*, *plemeniti ljudi*, *viastela* = Fronbauer, Plebejer, adelige Menschen, Grundherren) und deren gesellschaftlicher Inhalt erörtert. Diese Entwicklung spielt sich in Vinodol zwischen dem 13. und dem 16. Jh. in langsamen, ja langgezogenen Prozesses, ohne abrupte Änderungen ab.

⁴⁷ Kostrenčić, *Vinodolski zakon*, 191 - 193; Barada, n. dj., 58 - 83; Margetić, *Iz vinodolske prošlosti*, 149 - 165.

In dem Kapitel "Gesellschaften und Herrschaftsniveaus" werden die Arten der gesellschaftlichen Gemeinschaften auf dem Territorium der kroatischen Länder im Mittelalter erörtert, und zwar vom Standpunkt der Form der politischen Macht, bzw. der Wirkung, die die Feudalmacht sowie die königliche Macht auf die Entwicklung der Gesellschaft ausübt. Es wird betont, daß es innerhalb der Gruppe der städtischen Gesellschaften drei klar voneinander abzugrenzende typologische Gruppen gibt: die Gemeinden in dem Kvarnergebiet, die kommunalen Gesellschaften in Dalmatien und die königlichen Freistädte in Slawonien.

In dem abschließenden Kapitel "Gesellschaft und Kodifizierung" wird die Bedeutung des Gesetzes von Vinodol als einer frühen Kodifizierung des Gewohnheitsrechts in Vinodol hervorgehoben, in dem die Organisation der Gemeinde trotz des Einflusses der Feudalmacht den unmittelbaren Lebensrahmen der Einwohner von Vinodol bildete.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.